בס״ד

מכללת אורות ישראל – אלקנה

עבודה סמינריונית

למה דוד המלך לא בנה את בית המקדש?

הלל בן שלמה

שם המנחה: הרב יוחנן קאפח

אדר תשפ״ג

תוכן

מבוא 1

פרק א – פנייתו של דוד לנתן: האם דוד היה צריך לקבל רשות בשביל לבנות? 2

1. **מחברים הסבורים שישנה חובה לקבל רשות מנביא** 2
2. **הבנת המפרשים: דוד לא היה זקוק לקבל רשות בשביל לבנות** 3
3. **האם דוד ידע מהו מקום המקדש?** 4
4. **האם דוד רצה לדעת אם הגיע הזמן לבנות?** 7

פרק ב – "לא אתה תבנה" – איסור או נבואה? 9

1. **פשטות הפסוקים והמדרשים** 9
2. **האפשרות שיש כאן איסור – רק אם מקום המקדש היה ידוע** 10
3. **האם דוד ניסה בכל זאת לבנות את המקדש?** 10
4. **מדרש: דוד התחיל את בניין המקדש** 11

פרק ג – מדוע באמת דוד לא בנה? 13

1. **דוד הוא איש מלחמה והמקדש הוא בית שלום** 13
2. **דוד אינו האיש המתאים לבנות את המקדש – מסיבות שונות** 15
3. **בימי דוד עוד לא הגיע הזמן לבנות את המקדש** 16
4. **דוד נענש – אך המלחמות עצמם אינם החטא** 17
5. **זוהי זכות עבור דוד שלא לבנות** 19

סיכום 21

טבלת סיכום ההסברים – מדוע לא בנה דוד את המקדש 22

ביבליוגרפיה 23

מבוא

השאלה בה אנו עוסקים בעבודה שלפנינו היא – מדוע דוד המלך לא בנה את בית המקדש. מפורסמים מאוד דברי דוד בספר דברי הימים, שה' אמר לו שהוא שפך דמים רבים, ועל כן הוא לא יבנה את הבית (דהי"א כב,ח; כח,ג). אולם טעם זה אינו מוזכר בספרי שמואל ומלכים, ואדרבה, נראה שמובאים שם טעמים אחרים.

אין ספק, כי רצונו של דוד לבנות את הבית היה מבורך. כך נאמר בספר דברי הימים: "יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי – הטיבות כי היה עם לבבך" (דה"ב ו,ח). אולם ההמשך האמור שם: "רק אתה לא תבנה", דורש הסבר. למה?

נתן הנביא בתשובה לבקשתו של דוד לבנות את הבית, בתחילה מברך אותו ואומר לו שה' עמו. אבל לאחר מכן בדברי נבואה אותם הוא מקבל הוא אומר לו, שהוא לא יבנה, תוך תוספת הסברים בעניין: השכינה כבר שנים רבות מיטלטלת ושוכנת באהל ובמשכן. עד עתה ה' לא ציווה את אחד המנהיגים לבנות לו בית ארזים. ה' הרים את דוד ועזר לו לנצח את אויביו. עתידים להגיע ימים של מנוחה ושלווה לישראל, והבן של דוד אשר ימלוך אחרי שדוד ימות, הוא אשר יבנה את הבית (שמ"ב פרק ז). דברים אלו אינם בהכרח סותרים את הטעם המופיע בדברי הימים, אך הם לא נראים כל כך כמתאימים לטעם זה. בספר מלכים מופיע טעם אחר, אותו אומר שלמה לחירם מלך צור (מל"א ה,יז), כי דוד לא היה יכול לבנות את הבית, בגלל היותו עסוק במלחמה עם הגויים שסביבו.

נראה, כי בשביל למצוא את הטעם לכך שדוד לא בנה את המקדש, יש מקום להשיב על חמש שאלות נוספות, שנשתדל לענות עליהם במהלך עבודתנו –

1. מדוע לא נבנה המקדש עוד קודם לימי דוד? וכי בימי יהושע והשופטים לא היו יכולים לבנותו? האם ישנה סיבה מיוחדת בגללה רק בזמן דוד היה מקום לומר, שניתן לבנות את המקדש?

2. בתורה לא נזכר מהו המקום אשר בחר ה', שאליו יש ללכת להקרבת הקרבנות, וששם יש לבנות את המקדש. כאשר דוד ביקש לבנות את המקדש, האם היה ידוע לו מהו המקום בו המקדש צריך להיבנות?

3. מדוע פנה דוד אל נתן בבקשה לבנות את המקדש? האם דוד היה רשאי לבנות את המקדש גם בלי לפנות אל נתן הנביא, או שמא הייתה מוטלת עליו חובה כזו, בטרם הוא ייגש לבנות את הבית?

4. האם ה' אסר על דוד לבנות את בית המקדש? האם נבואתו של נתן אל דוד נועדה להזהירו מלבצע את רצונו, או שמא נתן רק התנבא על כך, שבאופן מציאותי דוד לא יזכה לבנות את המקדש?

5. האם ה' העניש את דוד בכך שהוא מנע ממנו לבנות את המקדש? האם הייתה סיבה בגללה ה' רצה להעניש את דוד, או שמא דוד לא חטא, ומניעתו מלבנות את המקדש לא הייתה עונש כלל?

על שלושת השאלות הראשונות נשיב בפרק הראשון של העבודה – תוך התמקדות בשאלה השלישית. בשני הפרקים הנוספים, נעסוק בשתי השאלות האחרונות, תוך פירוט ההסברים השונים המופיעים בדברי הפרשנים, לגבי הסיבה בגללה דוד לא בנה את הבית.

פרק א – פנייתו של דוד לנתן: האם דוד היה צריך לקבל רשות בשביל לבנות?

פנייתו של דוד המלך לנתן הנביא בנוגע לבניין המקדש, טעונה הסבר. מדוע דוד ראה לנכון לפנות אליו? האם הייתה סיבה שהצריכה אותו לפנות אל נתן בטרם הוא יבנה את הבית? בפרט, אם נאמר, שעל פי התורה, מצווה וחובה עליו לבנות את המקדש – הרי שהיה עליו לגשת באופן מיידי לעשות זאת ברגע שהדבר התאפשר לו, ומה פשר הפנייה?

1. מחברים הסבורים שישנה חובה לקבל רשות מנביא

שאלה זו אם יש צורך בנביא בשביל לבנות את בית המקדש, נידונה בדורות האחרונים על ידי גדולי תורה אשר עסקו בשאלה, אם נוכל לחדש את עבודת הקרבנות ולבנות את בית המקדש בימינו, גם בלי שיהיו לנו נביאים. הרב צבי הירש קלישר בספרו "דרישת ציון" עורר על חשיבות חידוש העבודה בזמן הזה; ולעומתו, היו שטענו, שלא ניתן לעשות זאת. הרב יעקב עטלינגר (בעל הערוך לנר) כותב לרב צבי הירש קלישר, כי לא ניתן לבנות את המקדש (והוא הדין לבנייה של המזבח בלבד), בלי לקבל רשות קודם לזה מנביא.[1]

הרב עטלינגר לומד כן מהכתוב בספרי בפרשת ראה (פיסקה סב), שיש לדרוש את המקדש על פי נביא. ואמנם, בדברי הספרי שם נאמר, כי אין להמתין לנביא, אך גם כתוב שם כי דוד לא עשה אלא על פי נביא – כאשר הוא בנה את המזבח בגורן ארוונה היבוסי, על פי ציוויו של גד הנביא (שמ"ב כד,יח).[2] הרב עטלינגר מסביר, כי מצד אחד - אנחנו צריכים מבחינתנו להתאמץ למצוא את המקום של המקדש, כפי שמתואר על דוד.[3] אולם מצד שני, לדעתו, הבנייה וההקרבה עצמה – צריכה להיות דווקא על פי הוראת הנביא, ולא ניתן לעשות זאת בלעדיו. מסיבה זו הוא סובר, כי דוד לא בנה את המזבח לפני שהוא קיבל את הציווי על כך מגד הנביא, וזוהי גם הסיבה בגללה הוא פנה אל נתן הנביא – לקבל אישור לבניית הבית.

בדומה לזה כתב רבי דוד פרידמן מקרלין, כי כל עניין בנין הבית נמסר לנביאים, כמו שלמדו חז"ל על פי הפסוק "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" (דהי"א כח,יט), שיש להקפיד על מידות הבית (חולין פג,ב ועוד); וכפי שמתואר בנוגע לקידוש העיר ירושלים בהרחבת חומותיה, שמביאים שתי תודות,

---

[1] הרב יעקב עטלינגר, שו"ת בנין ציון (סימן א), ניו יורק, ד"צ אלטונא תרכ"ח. ולעומתו הרב צבי הירש קלישר כתב שאין צורך בנביא – דרישת ציון, מהד' מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ב.

[2] לשון הספרי: "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' א-להיכם מכל שבטיכם, דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' - דרוש ומצוא ואחר כך יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד, שנאמר 'זכור ה' לדוד את כל ענותו, אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא באהל ביתי, אם אתן שנת לעיני, עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב'. מנין שלא עשה אלא על פי נביא? שנאמר 'ויבוא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו: עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסי...".

[3] בתהילים מזמור קלב מספר דוד, שהוא הדיר שינה מעיניו "עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב". ובמסכת זבחים נד,ב מופיעה דרשה של רבא על דוד ושמואל שישבו בניות ברמה, והעמיקו בבירור המקום בו יש לבנות את הבית, וכפי שיובא להלן.

ועל פי הנביא אחת נאכלת ואחת נשרפת (שבועות טז,ב).[4] ממילא, גם לפי דבריו ברור, כי פנייתו של דוד אל נתן נועדה על מנת לקבל אישור של נביא לבניית הבית.[5]

2. הבנת המפרשים: דוד לא היה זקוק לקבל רשות בשביל לבנות

נראה, כי יש מקום להקשות על ההבנה הנזכרת, מתגובתו של נתן הנביא המאשרת לבנות את המקדש. מאחר שמיד אחרי אישורו של נתן, הוא מקבל נבואה לפיה דוד לא יבנה את הבית, הרי שאנו מוכרחים לומר, שהאישור הראשוני של נתן לבנייה לא ניתן בתור נבואה. מסתבר, שאם ישנו צורך באישור של הנביא בשביל לבנות, הרי שהצורך נובע מקבלת הדברים בנבואה. מאחר שנתן אישר לדוד את הבנייה גם בלי נבואה, נראה שהוא לא חשב, שיש צורך לחכות לאישור הבא בנבואה בשביל לבנות.[6] אולם אם לא היה צורך באישור הנבואי, מדוע פנה דוד אל נתן?

כמה מהמפרשים מבארים, כי פנייתו של דוד אל נתן מהווה בקשה לקבל תשובה לשאלה – היכן יש לבנות את הבית. והיינו, שבתורה נזכר פעמים רבות הביטוי "המקום אשר יבחר ה'...". לשם יש לעלות, ושם יש להקריב את הקרבנות (בדברים פרקים יב-טו, למעלה מעשרים פעם). לא כתוב בשום מקום בתורה, שהמקום הנבחר הוא ירושלים. ממילא, בשביל שהוא יוכל לבנות, דוד היה צריך לדעת מהו המקום הנבחר.[7]

לפי זה יש לומר, כי כאשר נתן השיב לו באופן חיובי, שהוא יכול לעשות כל אשר בלבבו כי ה' עמו, כוונתו הייתה, שהוא יכול להתחיל להתארגן לקראת הבנייה, ובקרוב הוא יקבל נבואה, שבה הוא

---

[4] בפתיחה לקונטרס "דרישת ציון וירושלים", הנדפס בתחילת ספרו "שו"ת שאילת דוד". ניו יורק תשכ"ו, ד"צ פיטרקוב תרע"ג. גם הקונטרס הזה נכתב כתגובה לדברי הרב צבי הירש קלישר בספרו "דרישת ציון".

[5] סברה זו, שענייני בית המקדש נמסרו בידי הנביאים, נועדה להשיב על השאלה, כיצד ניתן לתלות את בניין המקדש באישור הנביא, והלא נביא אינו רשאי לחדש דבר, אחרי שהתורה כבר נמסרה (יומא פ,א ועוד). סברה זו, שיש רשות מיוחדת לנביא בענייני המקדש, נזכרת בשו"ת חתם סופר (או"ח רז, יו"ד רלז), בנוגע לשינויים שהיו בין בית שני לבית ראשון, ולשינויים המתוארים בנבואת יחזקאל. אמנם, החתם סופר לא הזכיר, שיש צורך בקבלת רשות של הנביא בשביל לבנות. אדרבה, נראה ללמוד בדעתו, שהדבר אינו מעכב, מאחר שבדבריו (בתשובה הנ"ל ביו"ד שם) הוא דן בסיבות שונות היכולות לעכב את חידוש העבודה בימינו, והוא אינו מזכיר את הצורך בנבואה כסיבה שיכולה לעכב.

[6] כך מבאר המלבי"ם במקום, שבתחילה הוא לא קיבל נבואה בעניין, ועל כן הוא אמר לו שהוא יכול לבנות - "בדרך סברה". וכן נראה להבין את דברי רלב"ג, שדברי נתן נאמרו "בכללות".

[7] הסבר זה מופיע בדברי הרד"ק והמלבי"ם. רד"ק שמואל ב ז,א: "שישאל את פי ה' על בניין הבית, ובאיזה מקום יבנה". מלבי"ם: "דרש בנביא אם יסכים ה' לזה, ושיודיעהו המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם". אמנם, מתחילת דבריהם בציטוטים אלו ניתן להבין לכאורה, כי בכל אופן היה עליו לבקש רשות בשביל לבנות; אולם הבנה זו אינה מוכרחת, שהרי מאחר שהם סוברים, שבאותו הזמן דוד לא ידע מהו המקום הנבחר, ממילא הוא לא היה יכול לבנות. על כן נראה לבאר בדבריהם, כי בבקשתו מאת הנביא, הוא רצה לקבל את רשות ה' לבנות בכך שיודיע לו מה המקום. כמובן, שבהודעה זו גם יהיה ברור, שה' נותן לו את הרשות לבנות.

יש לציין, כי בביאור דברי הספרי הנ"ל על הדרישה על פי נביא (לעיל הערה 2), המלבי"ם (בדברים שם) כותב, כי יש להתאמץ ולמצוא את המקום, ואחרי שאנחנו מבחינתנו נעשה את המאמץ, הקב"ה יערה עלינו רוח ממרום, וישלח לנו נביא שיאמר, כי זה המקום. מדברים אלו משתמע, כי הצורך בנביא נאמר רק כאישור לזיהוי המקום, אולם אין צורך באישור הנביא בשביל הבנייה עצמה.

יאמר לו מה המקום בו הבית ייבנה.[8] ואמנם, נתן קיבל נבואה באותו הלילה, אך בנבואה זו דווקא נאמר לו, כי דוד לא יהיה הבונה – וממילא, גם לא נאמר לו באותו הזמן, מהו המקום בו המקדש עתיד להיבנות. רק בסוף ימי דוד, כאשר נגלה אליו המלאך בגורן ארוונה היבוסי, בעצירת המגיפה שהייתה בעם, דוד ידע שזהו המקום בו המקדש עתיד להיבנות, וכפי שהוא הכריז במעמד זה: "זה הוא בית ה' האלוקים, וזה מזבח לעולה לישראל" (דהי"א כב,א). לפי הסבר זה נראה, כי דוד לא היה זקוק לקבל רשות מנתן הנביא בשביל לבנות, ואם הוא היה יודע מהו המקום, הרי שהוא היה בונה מיד, בלי לפנות אל הנביא.[9]

3. האם דוד ידע מהו מקום המקדש?

הנחת היסוד האמורה, לפיה דוד ידע מהו המקום בו המקדש עתיד להיבנות רק בסוף ימיו, בהתגלות בגורן ארוונה היבוסי, מבוססת על פשט הפסוקים – וכפי שנוקטים רבים מהמדרשים והמפרשים.[10]

---

[8] בדומה לזה מופיעים דברי אמוראים במדרש שמואל (כו,א; מובא גם בילקוט שמעוני שמ"ב רמז קמג, ובשינויים ברש"י שמ"ב ז,ד), לגבי הצורך לעדכן את דוד מהר, על כך שהוא לא יבנה את הבית, לפני שדוד יעשה הכנות מקדימות: "רבי חנינא בר פפא ורבי סימון, ר' חנינא בר פפא: אמר לו הקדוש ברוך הוא לנתן הנביא: נתן, האדם הזה שאני משלחך אצלו ממהר הוא, קודם עד שלא ישכור פועלים לך ואמור לו: לא אתה תבנה לי בית, שלא יהיה לו עלי תרעומת. ורבי סימון אמר: אמר לו הקדוש ברוך הוא לנתן הנביא: נתן, האדם הזה שאני משלחך אצלו נודרן הוא, קודם עד שלא ידור לך ואמור לו: לא אתה תבנה לי בית, כדי שלא יהא לו בושה אצל הסנהדרין".

[9] כמובן, שלדברים אלו יכולה להיות השלכה משמעותית לימינו, אם ניתן לבנות את המקדש גם בלי שיהיו לנו נביאים. יש לציין, כי הרב עטלינגר בתשובתו הנ"ל העלה את האפשרות לחלק בין זמנו של דוד, שאז לא היה ידוע מה המקום (ולכן היה צורך בנביא, בשביל לגלות את המקום) – לבין זמננו, שהמקום כבר נבחר, ולכן אין צורך בנביא. מאחר שעל פי הבנתו, המקום כבר היה ידוע לדוד עוד קודם לכן (על פי מקורות שונים שיובאו להלן), הוא לא קיבל חלוקה זו; אך לפי ההבנה המקובלת, שהמקום לא היה ידוע, בהחלט מסתבר לומר, שאין צורך בנביא כיום.

[10] מדרש תהילים (שוחר טוב ד; מופיע גם בילקוט שמעוני, שמ"ב רמז קמח), פסיקתא רבתי (איש שלום, פסקה מג), רד"ק (שמ"ב טו,ל; מל"א ח,יג; תהילים קלב,א), רלב"ג (דהי"א כא,כט), מלבי"ם (דברי הימים א כא,כח), מהרש"א סוכה (נג,ב), יעב"ץ בהגהותיו לזבחים (נד,ב), וכך משמע מפירושי האבן עזרא, המאירי והמצודת דוד על תהילים (קלב,ו-ז). כן עולה גם בדברי יוסף בן מתתיהו בספרו "קדמוניות היהודים" (ספר שביעי).

אפשרות הבנה אחרת כותב זאב יעבץ בספרו תולדות ישראל (חלק ב עמוד 30 הערה 4), כי פנייתו של דוד לנתן התבצעה רק בסוף ימיו, אחרי שנודע לו מהו מקום המקדש – ורק אז הוא באמת היה במנוחה מאויביו (וכפי שיתבאר בהמשך). בפירוש דעת מקרא לשמואל ב (ז,א) נוטה שלא לקבל אפשרות זו, שהרי דוד עצמו מספר על נבואה שניתנה לו בטרם לידת שלמה "הנה בן נולד לך, הוא יהיה איש מנוחה, והניחותי לו מכל אויביו מסביב, כי שלמה שמו, ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו" (דהי"א כב,ט). גם בנבואה של נתן בעצמה, משתמע שהבן הבונה את הבית עדיין לא נולד באותה שעה: "והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך... הוא יבנה בית לשמי" (שמ"ב ז,יב-יג). אם כן, אף על פי שמתואר לגבי דוד שהוא ישב במנוחה מאויביו מסביב, מתברר שהיתה מנוחה יותר משמעותית בימי שלמה. כך אנו רואים, שבפסוק מתוארים מלחמות אחרי פנייתו של דוד בבקשה לבנות את המקדש. מיד בתחילת הפרק הבא (שמ"ב ח,א) המתאר כמה ממלחמותיו של דוד נאמר "ויהי אחרי כן"; והיינו, אחרי שנאמר לדוד שהוא לא יבנה את הבית. וכך עולה מהמתואר בפרקים יא-יב, כי המלחמה בעמון ובארם הייתה לפני לידת שלמה.

אפשרות זו של העמדת פניית דוד לנתן כמתרחשת בסוף ימי דוד אינה כל כך ברורה. ואף על פי שיש כלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", בלי סיבה מיוחדת, לא נראה לבאר כי דברים התרחשו בזמנים אחרים מאשר סדר הדברים בהם הם כתובים; ומפשטות דברי המפרשים עולה, כי הם לא הבינו כמותו.

אמנם, יש מקורות מהם ניתן להבין, כי דוד ידע מהו המקום שנים רבות קודם לכן. כך ניתן להבין מהמסופר במסכת זבחים (נד,ב) על דוד ושמואל שלמדו על המקום בהיותם בניות ברמה, על פי פסוקי ספר יהושע. וכך מסופר על דוד שחפר את השיתין בזמנו של אחיתופל (סוכה נג,א; מכות יא,א), ולפי פירוש רש"י במכות, הכוונה היא ליסודות של בית המקדש.

רש"י (שם ד"ה נשא) אף מדגיש, כי למרות שדוד קנה את הגורן שלוש שנים אחרי שאחיתופל מת, יש לומר, כי דוד היה יודע מהו מקום המקדש כבר מנעוריו – מאז שחיפש אחריו עם שמואל בניות ברמה – ועל כן הוא חפר את היסודות שם (למרות שהמקום עוד לא היה ברשותו) אחרי שהוא קיבל רשות לכך מארוונה היבוסי. לפי הבנה זו יש לומר, כי כאשר דוד הכריז "זה הוא בית ה' האלוקים..", לא הייתה זו ידיעה חדשה שנודעה לו באותה העת, אלא הוא רק בחר לפרסם את הידוע לו כבר שנים רבות קודם לכן.[11] על פי הדברים הללו כותב הרב עטלינגר בתשובתו הנ"ל, כי דוד ידע מהו המקום בו המקדש צריך להיבנות, ובכל זאת הוא לא בנה בעצמו, כי הוא היה זקוק לאישורו של הנביא בשביל זה.

מכל מקום, נראה שישנם קשיים רבים בהבנה זו, שדוד ידע את המקום עוד שנים רבות קודם לכן. בראש ובראשונה יש להדגיש, כי אין כל רמז לכך בכתוב. פרט לכך, עצם העובדה, שדוד השאיר את המקום בידי ארוונה היבוסי ולא פעל לרכישתו במשך כל השנים הללו, אינה ברורה, אם נאמר, שהוא ידע ששם זהו המקום בו צריך להיבנות המקדש.

בספרי (פרשת עקב פסקה נא) מופיעה ביקורת על דוד שלא הוריש את ארוונה מירושלים, בעודו הולך לכבוש ארצות רחוקות – "סמוך לפלטורין שלך לא הורשת, היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהריים וארם צובה". ביקורת זו יכולה הייתה להתאים לאפשרות שדוד ידע היכן מקום המקדש, אם מקום המקדש היה נזכר לגביה. אבל בדברי הספרי הללו כלל לא מוזכרת העובדה, שגורן ארוונה היה במקום המקדש. אדרבה, מדברים אלו משתמע, שדוד לא ידע שהמדובר במקום המקדש, אלא רק במקום הקרוב לארמונו הפרטי שלו - "סמוך לפלטורין שלך". אם הוא היה יודע שזהו מקום

---

[11] כן כתב הרב יהושע יוסף הכהן בפירושו "עזרת כהנים" על מסכת מידות (חלק שני, פרק ג משנה ג, עמוד מח, במהדורת ירושלים תשס"ב; הספר נדפס לראשונה בוורשה תרל"ג).

בספר "הדר העולם" מאת הרב איתן שנדורפי, ירושלים תשנ"ח, הקדיש מאמר מיוחד לנושא זה: "מתי וכיצד גילה דוד המלך את מקום המקדש?" (עמודים 175-187). לדעתו, גם מדברי מדרש שמואל הנזכרים לעיל (בהערה 8) יש ללמוד, שדוד היה יודע היכן מקום המקדש, משום שאם הוא לא היה יודע היכן לבנות, אין לחשוש שמא הוא ישכור פועלים בשביל הבניין. כמו כן, לדעתו יש ללמוד גם מדברי הספרי (לעיל הערה 2), המזכיר שדוד בנה את המזבח על פי גד הנביא, שדוד היה יכול לבנות הרבה שנים קודם לכן, אלא שהוא חיכה לאישור הנביא.

אמנם, נראה כי ראיות אלו אינן מוכרחות, שהרי כל החידוש של מדרש שמואל הוא, שה' הזהיר את דוד בטרם יעשה פעולות נמהרות ברצותו לבנות את הבית. מאחר שדוד ציפה לכך שהמקום יתגלה אליו מהר, הרי שגם אם הוא לא ידע באותו הרגע היכן יש לבנות, היה מקום לחשוש שמא הוא ימהר לשכור פועלים לקראת הבנייה, ויגיעו לו הפסדים כשיצטרך לשלם להם בלי שהם יבצעו את העבודה. כמו כן, לגבי הספרי, לא נזכר שם כלל שהנבואה מהווה תנאי מעכב – ואדרבה, דווקא נאמר שם בפירוש, שאין צורך להמתין לנביא; ובהחלט ניתן להבין כפי שביאר המלבי"ם (לעיל בסוף הערה 7), שאנחנו עושים את המאמץ, ובסוף יבוא הנביא; וכפי שהוא באמת סובר לגבי דוד, שבאותו הזמן הוא לא ידע מהו מקום המקדש.

המקדש, הרי שהיה צריך להדגיש - "את מקום המקדש לא הורשת" (או "את מקום הפלטורין **שלי**" – ולא רק "סמוך").[12]

גם שאר ההסברים הנדרשים לפי ההסבר האמור נראים מאוד דחוקים. הנחת היסוד לפיה דוד חפר ברשותו של ארוונה בלי לרכוש את המקום נראית תמוהה, וכבר תמה על כך המהרש"א (סוכה נג,ב).[13] גם ההנחה, שדוד פרסם את המקום בהכרזתו האמורה – למרות שהוא ידע על כך שנים רבות קודם לכן, אינה ברורה. יש להוסיף, שבפרקי דברי הימים מתוארות מיד לאחר מכן בהרחבה ההכנות הרבות לקראת הבניין, ובכלל ההכנות הללו גם המלכת שלמה, שהוא יהיה המלך הבונה – והדברים מבוארים אם זהו הרגע בו נודע מהו המקום.

ייתכן לומר לגבי דרשתו של רבא בזבחים, שהיא אינה מוסכמת; וייתכן גם להבין כפי שכתבו כמה מהמפרשים, כי מה שהמקום התברר על ידי דוד ושמואל – לא היה זה בצורה מדויקת, ובאופן סופי הדבר נודע רק בסוף ימיו של דוד, כפי שנתבאר.[14]

לכאורה ניתן להבין, כי השאלה אם דוד היה זקוק לקבל רשות מנביא לבנות את המקדש, תלויה בשאלה אם דוד ידע באותו הזמן מהו מקום המקדש. אמנם, גם הרב ישראל אריאל, השולל באופן נחרץ כל הסתמכות על נבואה בשביל קיום מצוות כלשהן – ובכללן בניין המקדש - סובר, כי דוד ידע

---

[12] הרב עטלינגר בפירושו "ערוך לנר" על סוכה שם מבאר, כי לדוד לא הייתה רשות לבנות את המקדש כל זמן שהנביא לא אישר לו זאת, ועל כן הוא לא קנה את הגורן. לדבריו, אם הוא היה קונה את הגורן, הרי שהוא היה מבטל בידיים את המצווה לבנות את המקדש, שהיא מתקיימת ברגע שהמקום יהיה ברשות ישראל: "המקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך". ברגע שהוא הצטווה להקריב שם, מיד הוא קנה את הגורן, ואז הודיע שזהו המקום הנבחר, שאין להקריב עוד במקומות אחרים.

על פירוש זה נראה שיש מקום להקשות מספר קושיות: א. מדוע בהימנעות מלקנות לא היה משום ביטול המצווה מן התורה? ב. אם הקב"ה אסר עליו לבנות, מה זה משנה אם יש כאן ביטול של המצווה או לא? ג. מצאנו ששלמה המלך בתחילת מלכותו הקריב קרבנות במשכן בגבעון, ולא מצאנו עליו ביקורת לגבי הקרבה זו. ד. אם דוד לא היה צריך לקנות את גורן ארוונה, מה פשר הביקורת עליו בספרי "סמוך לפלטרין שלך לא הורשת"? ה. לפי דבריו, לכאורה, אחרי שדוד קנה את המקום ובנה את המזבח, הוא היה יכול לבנות את שאר המקדש. מדוע אם כן הוא לא עשה זאת? האם עכשיו הוא לא עקר בפועל את המצווה?

[13] המהרש"א (סוכה נג,ב) הבין על פי פשט הכתוב, כי דוד לא ידע מהו מקום המקדש עד ההתגלות בגורן ארוונה, וכמבואר לעיל. לדעתו, השיתין אותם חפר דוד, אינם במקום של המקדש אלא במקום אחר, שם בתחילה דוד חשב שהמקדש ייבנה. הרב עטלינגר בפירושו "ערוך לנר" על סוכה שם, האריך לתמוה על המהרש"א, בהתאם להבנתו המבוססת על הגמרא בזבחים, שדוד ידע במדויק מהו מקום המקדש. גם הפירוש של המהרש"א, שהחפירה התקיימה במקום אחר לגמרי מאשר מקום המקדש, נראה דחוק מאוד. ייתכן להבין, שזה היה במקום קרוב למקום המקדש, על פי הערכה שהתבררה שלא הייתה לגמרי מדויקת, כדברי המפרשים דלהלן.

יש לציין, כי רש"י עצמו (סוכה מט,א ד"ה מעשה) כותב, כי הדרשה על דוד שכרה את השיתין אינה מוסכמת, ולפי הסוברים שהשיתין נבראו משעת ימי בראשית, הרי שדוד לא כרה אותם. בסוגיית הגמרא בסוכה שם נראה, כי דעה זו היא הדעה המרכזית (דעת חכמים החולקים על רבי אלעזר בר צדוק, וכן נוקט רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן). אמנם, אפשרות זו נזכרת על ידו במקום אחר (שם נג,א ד"ה בשעה), ושם הוא מעלה אפשרות לפרש דרשה זו גם לפי הסוברים שהשיתין נבראו משעת ימי בראשית (הוא כותב, כי ייתכן שהם התמלאו בעפר או בצרורות, ועל כן היה צורך לכרות אותם). אם אכן נקבל את הבנת רש"י שדרשה זו אינה מוסכמת, ובוודאי אם נאמר שהיא הולכת לפי דעה שאינה כל כך מקובלת, הרי שאין להביא ממנה ראיה לגבי הזמן בו דוד ידע מהו מקום המקדש.

[14] הגהות היעב"ץ לזבחים שם; ובדומה לזה ברד"ק שמ"ב טו,ל.

מהו המקום של המקדש כאשר הוא פנה אל נתן.[15] הרב אריאל מבאר, שבאמת לא היה צורך בפנייה לנביא – בתור נביא. לדעתו, הפנייה אל נתן נעשתה כפנייה אל חכם, בתור שאלה הלכתית, ולא כפנייה אל נביא.[16]

4. האם דוד רצה לדעת אם הגיע הזמן לבנות?

לפי האפשרות האחרונה, השאלה ההלכתית אותה רצה דוד לדעת היא: האם הגיע הזמן לבנות את בית הבחירה. והיינו, שמאז כניסת עם ישראל לארץ ישראל – לא ניתן היה לבנות את הבית, לא רק מהסיבה שלא ידעו את המקום אלא משום שיש דין מיוחד לגבי הבנייה, שהיא צריכה להיעשות בזמן מיוחד של מנוחה.

במסכת סנהדרין (כ,ב) לומדים, שיש סדר מסוים בקיום מצוות מחיית עמלק ובניין בית הבחירה, מהכתוב בתורה: "והניח לכם מכל אויביכם מסביב, וישבתם בטח. והיה המקום אשר יבחר ה'..." (דברים יב,י). והיינו, שרק אחרי הכרתת עמלק מתקיימת מצוות בניין בית הבחירה.[17] כך מציינים רש"י ורד"ק (שמואל שם) את רצונו של דוד לבנות – על פי ההגעה לשלב זה של מנוחה מהאויבים; וכך כותב רבי משה מקוצי בעל הסמ"ג (עשין קסג), שזמן בניין בית הבחירה לא הגיע עד לימי דוד, כאשר הוא ישב לבטח.[18]

אמנם, בדברי רמב"ן על התורה (במדבר טז,כא) אנו מוצאים, כי אם ישראל היו רוצים לבנות בימי שאול או אחד מהשופטים הם היו יכולים לעשות זאת, ונראה מדבריו, כי הכתוב בגמרא אינו דין

---

[15] הרב ישראל אריאל מדגיש, כי בגמרא וברמב"ם המזכירים את האיסור להסתמך על הנבואה, לא נזכרת חלוקה בעניין זה, ואם אכן ענייני המקדש היו חריגים, ובהם יש אפשרות הכרעה על פי נבואה (כמו שהוזכר לעיל בשם החתם סופר ומחברים נוספים), היה צריך להזכיר זאת בפירוש.

[16] "החכם והנביא בבניין המקדש", הרב ישראל אריאל, בתוך חוברת "המקדש והנבואה", עיטורי כהנים, ירושלים תשד"מ (עמודים 41-80).

[17] יש לציין, כי לשון הגמרא "בניין בית הבחירה" ולא "בניין בית המקדש" מדוקדקת. משום שבאותו הזמן היה משכן בנוי ובו היו מקריבים את כל הקרבנות (והמשכן קרוי מקדש, ובו התקיימה לראשונה המצווה "ועשו לי מקדש"). מה שהיה חסר, היה להקים את הבית במקום שה' בחר - בית העולמים (ועומד על כך בפירוש "מעשי למלך" להלכות בית הבחירה לרמב"ם פרק א; רבי ישעיה זילברשטיין, וויצען תרע"ג).

לשון "מחיית עמלק" נראה שנזכר, לאור העובדה שעמלק הוא האויב המרכזי והכי גדול שהיה לישראל, שכבר מיציאת מצרים בא להילחם איתנו. יש לנו מצווה מיוחדת למחותו, כפי שגם נצטווה על כך גם שאול כאשר הוא התחיל את מלכותו (ובסדר המצוות בגמרא שם נאמר, כי הסדר הוא להמליך מלך, להכרית את זרע עמלק ולבנות את בית הבחירה). אמנם, לא מסתבר שהכרתה גמורה של עמלק נדרשת כאן, שהרי מצאנו עמלקים גם בדורות מאוחרים יותר (כמו המן האגגי), והכאת שארית הפליטה לעמלק נזכרת בימי חזקיהו (דהי"א ד,מג). גם בפסוק בדברים העוסק במנוחה הנדרשת לא נזכר כלל עמלק, אלא הכוונה היא לניצחון מוחלט על האויב.

[18] גם בספר יהושע נזכר, כי ה' הניח לישראל מכל אויביהם (כא,מב; כב,ד; כג,א). אולם נראה, כי מנוחה זו לא היתה מספיקה. רק בזמן דוד היה ניכר באופן יותר משמעותי, כי המנוחה היא גם מהאויבים הנמצאים - "מסביב". ובכל אופן, הנביא מתאר מלחמות של דוד, שהתבצעו אחרי שנאמר לו שהוא לא יבנה, וניתן להבין, שהתברר, כי גם באותו הזמן לא הגיעה עדיין שעת המנוחה המתאימה. כך מסביר המלבי"ם, כי השלב הנוסף הנזכר בפסוק: "וישבתם בטח", התקיים רק בסוף ימי דוד עם התגלות מקום המקדש, ועל כן למעשה רק אז הגיע זמן קיום המצווה, שהתקיימה בפועל על ידי שלמה (וכן נראה להבין גם מדברי רש"י בביאור תשובת נתן לדוד בשמ"ב ז,י: "ושמתי מקום – עוד אני חפץ להשקיט שיהא שקט ושליו את עמי בימי בנך", וראה עוד להלן).

מעכב אלא רק תיאור המציאות שהייתה.[19] על פי המבואר בדברינו לעיל, כי דוד לא ידע מהו המקום בו המקדש צריך להיבנות, מסתבר לומר גם בדעת שאר המפרשים הנזכרים, כי לא היה כאן עיכוב הלכתי – ורק מבחינה מציאותית, מקום המקדש נודע כאשר הייתה מנוחה מהאויבים (וכפי שבאמת כותב המלבי"ם הנזכר בהערה 18). דברים אלו גם מתאימים לדברי שלמה לחירם, המסבירים באופן מציאותי את ההימנעות של דוד מלבנות, בגלל העיסוק במלחמה, והיינו, שזו הייתה המציאות.[20]

[19] לשון הרמב"ן: "ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול, או גם בימי דוד, כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים". ואמנם, מקום המקדש בוודאי לא היה ידוע באותו הזמן, ונראה שכוונתו, שאם היה רצון בעם לבנות, הקב"ה היה מגלה מהו המקום, וכך היו יכולים לבנות.

[20] אמנם, רש"י במל"א (ה,יז) כותב, כי "דוד לא היה רשאי מפני המלחמה". ומשמע שאכן המדובר במניעה הלכתית.

פרק ב – "לא אתה תבנה" – איסור או נבואה?

שאלה פשוטה שיש לשאול בעניין היא, האם ה' אסר על דוד לבנות את בית המקדש? כלומר: מה הייתה משמעות נבואתו של נתן אל דוד. האם הייתה זו אזהרה מאת ה' לדוד, שאוסרת עליו לבנות את הבית – למרות רצונו העז לבנות; או שמא זו הייתה הודעה נבואית, שגם אם הוא ינסה, למעשה הוא לא יזכה לבנות, אך עקרונית לא חל עליו איסור לנסות לבנות.

1. פשטות הפסוקים והמדרשים

למרות ההנחה המקובלת, שה' אסר על דוד לבנות את בית המקדש, מעיון בפסוקים מתברר, כי הנחה זו אינה פשוטה כלל. נבואתו של נתן השוללת את הבנייה על ידי דוד נפתחת בתמיהה: "האתה תבנה לי בית לשבתי"? (שמ"ב ז,ד; או במקבילה בדהי"א יז,ד: "לא אתה תבנה לי הבית לשבת"). אולם גם בפסוק זה וגם בפסוקים בהמשך, לא נזכר לשון ציווי. נכון הוא, כי מדברי דוד בדברי הימים "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת..."[21], ניתן להבין שיש כאן ציווי. אולם גם כאן אין הכרח לבאר כך, וניתן לבאר, שה' אמר לו שהוא לא יזכה לכך, כפשטות נבואת נתן במקום המרכזי בו היא נאמרה. בפרט, שכך עולה גם מדברי שלמה לחירם בספר מלכים, שדוד היה עסוק במלחמות, ולא שהיה מוטל עליו איסור כלשהוא.

במדרש שמואל (כו,א) מופיעים דברי רב: "עצה עמוקה נתן לו באותו הלילה". כלומר, ה' שלח את נתן לייעץ לדוד שיימנע מלעשות פעולות הנוגעות ישירות בבניין (כמו שכירת פועלים, כמופיע בהמשך המדרש שם, מובא לעיל בהערה 8), מאחר שהוא לא יזכה לממש את הבנייה בפועל.[21] ייתכן גם להבין, שזו משמעות דברי רב, שהוא בא לשלול את ההבנה שמדובר באיסור, ועל כן הדגיש שזו הייתה עצה.

בכמה מהמדרשים מופיעים דברי שבח לדוד, כמי שהתאמץ ככל יכולתו למען הבנייה. כך מופיע ביאור לפסוק "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (פסוק ממנו ניתן להבין כי דוד אכן בנה, וכפי שיובא להלן), כי אף על פי שדוד עצמו לא בנה את הבית, מאחר שהוא מסר את נפשו על בניין הבית, על כן הבית נקרא על שמו. וכך מייחסים את המקדש לדוד המלך עוד שנים רבות לאחר מכן, בחלוקת הממלכה "עתה ראה ביתך דוד" (מלכים א יב,טז).[22]

כמובן, שניתן לומר, שהוא התאמץ על כך עד שהדבר נאסר עליו מאת ה', אבל נראה כי ההסבר הפשוט הוא, שהוא עשה כמידת יכולתו בשביל לבנות, למרות שהוא ידע שהוא לא יזכה לכך בפועל. בפרט, לאור העובדה, שבספר דברי הימים מופיע פירוט נרחב של ההכנות לבניין המקדש, שהיו בסוף ימיו.

---

[21] על דקדוק זה עומד הרב ישראל אריאל במאמרו הנ"ל. ואף שבתוך דבריו כתב, כי דברי נתן לאיסור הבנייה נאמרו כהוראת שעה, לפי המשך דבריו, לא היה כאן איסור כלל.

[22] מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בשלח (מסכתא דשירה פרשה א); תנחומא בשלח פרשה י; ילקוט שמעוני יהושע ב, מלאכי תקצה.

2. האפשרות שיש כאן איסור – רק אם מקום המקדש היה ידוע

נראה, שהאפשרות שנתן בנבואתו בא לאסור על דוד לבנות את בית המקדש, יכולה להיות רלוונטית רק אם נאמר, שבאותו הזמן דוד היה יודע מהו המקום בו המקדש צריך להיבנות. אולם אם דוד לא היה יודע היכן עליו לבנות, כפי האפשרות העולה מדברי המפרשים להם הסכמנו לעיל, הרי שלא היה שייך לאסור עליו את הבנייה.

ובאמת, לשון ממנה משתמע שהדבר נאסר על דוד, מופיעה בדברי המחברים הנ"ל, הסוברים שדוד היה זקוק לאישור על מנת לבנות – ולהבנתם, לא רק שהוא לא קבל אישור לזה, אלא שהדבר נאסר עליו (בנין ציון, עזרת כהנים).

לעומת זאת, לפי המפרשים הכותבים, שדוד רצה לדעת באיזה מקום יש לבנות את המקדש – הרי שעצם העובדה שה' לא גילה לו מהו המקום, אינה מהווה איסור לבנייה. יש מקום להבין על פי שיטה זו, כי כאשר נגלה לדוד מהו המקום, הוא יכול היה לקדם את הבנייה ככל האפשר. כך אנו מוצאים, שהמלבי"ם מעלה שאלה – מדוע באמת דוד לא בנה את המקדש בסוף ימיו, כאשר נגלה לו מהו מקום המקדש.[23]

3. האם דוד ניסה בכל זאת לבנות את המקדש?

מיד אחרי התיאור בדברי הימים על התגלות מקום המקדש, מתוארות בהרחבה ההכנות של דוד לבניין המקדש. המלבי"ם מסביר, כי דוד לא בנה את המקדש בסוף ימיו, בגלל הסיבה אותה הוא מזכיר שם - "דמים לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית". לדברי המלבי"ם, דברים אלו לא נאמרו לדוד בנבואתו הראשונית של נתן, וייתכן שהייתה נבואה נוספת על ידו, או שדוד קיבל טעם זה ברוח הקודש (ובמקום אחר המלבי"ם כותב, כי התיאור על שפיכה של דמים רבים, מתאימה דווקא לסוף ימי דוד ולא לזמן בו הוא בקש לבנות את הבית).[24] המלבי"ם אינו כותב אם בנבואה הנוספת הוטל

---

[23] מלשון רד"ק (דהי"א כב,ח), שה' מנעו לבנות את המקדש "כמו שמנעו להניף ברזל במזבח", ניתן להבין שיש כאן איסור, שהרי אין מניעה טכנית להניף ברזל על המזבח והמניעה היא רק האיסור ההלכתי. אולם נראה כי הבנה זו אינה מוכרחת, וניתן להבין שהמניעה האמורה אצל דוד אינה זהה למניעה האמורה לגבי המזבח, ורק מבחינה רעיונית הוא דימה זאת. אולי גם הלשון "מנעו" ולא "אסר עליו", שבו משתמש רד"ק גם במלכים שם, יכולה ללמד שאין כאן איסור ממשי.

בספר קדמוניות היהודים (ספר שביעי, תרגום אלכסנדר שור) כותב יוסף בן מתתיהו בביאור דברי נתן, כי ה' "אינו מרשה אותו לבנות לו מקדש, יען כי נלחם מלחמות רבות והתגאל בדם אויביו". מדברים אלו ניתן להבין שיש איסור, אולם גם כאן אין הכרח לבאר כן, מאחר שאם ה' אינו מאפשר זאת מציאותית, הרי שהדבר גם כן יכול להיות מכונה "אינו מרשה". ובאמת בהמשך נאמר בדבריו לשון אחרת - שה' עיכב אותו מלבנות.

[24] המלבי"ם בפירושו לדהי"א (יז,י) נוקט כדבר ברור שהייתה נבואה נוספת, המתייחסת אל המלחמות הגדולות של דוד, שכולם נעשו אחרי נבואתו הנ"ל של נתן לדוד. אמנם, גם לפני זה מצאנו שדוד הרג לא מעט אנשים, כמתואר בשמ"א (כז,ט) "והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה...". אך נראה שבכל זאת כמות האנשים שהרג דוד לאחר מכן במלחמותיו כמלך - הייתה הרבה יותר גדולה.

איסור על דוד לבנות, שחל עליו כעת כאשר הוא יודע מהו המקום – או שמא גם הטעם הזה בא כדברי נבואה, להסביר מדוע דוד לא יזכה לבנות.

בכל אופן, לולא דברי המלבי"ם נראה להסביר, כי דוד אינו מתעכב כלל מלבנות את המקדש, וברגע שהוא יודע מהו המקום הוא מתארגן לבנייה – תוך העברה מסודרת של השלטון לבנו, שהוא אשר יצליח לבנות את הבית, כפי שנאמר לו שנים רבות קודם לכן, בנבואה של נתן הנביא. גם במדרשים אנו מוצאים, שבניגוד לדברי המלבי"ם, הם מחברים בין נבואתו הראשונית של נתן לטעם שאומר דוד בגללו הוא אינו בונה: "ואף על פי שחשב לבנותו בא נתן הנביא ואמר לו: לא תבנה לי הבית. למה? כי דמים רבים שפכת ארצה...".[25]

4. מדרש: דוד התחיל את בניין המקדש

לפי אפשרות המובאת במדרש שם, דוד אכן מתחיל בבניין המקדש! המדרש מחלק בין היסוד לבין השכלול. דוד מתחיל בהקמת יסודות הבית, ומה שלמה המלך עתיד לעשות, זה "לשכללו" אותו.[26] לא מסתבר לומר, שהותר לדוד לבנות רק את היסודות ולא את שאר הבית. נראה, כי ההבנה הפשוטה היא, שלא היה על דוד כל איסור, ודוד מבחינתו אכן התאמץ על פי מידת יכולתו.

מדרש זה מובא על הפסוק "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (תהילים ל,א) – שהוא פסוק שלכאורה אינו מובן, לאור הנחת היסוד, שדוד לא היה מעורב בבנייה.[27] אבל על פי הפירוש, שדוד התחיל את הבנייה, הרי שהיה לו חלק בזה – ועל כך הוא מודה לה' במזמור זה, שאף על פי שהוא כבר הזקין

---

[25] פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקה ב; ומופיע באופן דומה בילקוט שמעוני (שמואל ב רמז קמה). גם מדברי כמה מהמחברים נראה שהם הבינו, כי נתן הנביא אמר לו כן באותה נבואה – עקידת יצחק (בראשית שער כה, פרשת ויצא), דעת מקרא בדברי הימים שם; וכן מופיעה אפשרות זו בדברי הרד"ק: "זה לא מצאנו שאמר לו השם אבל דוד אמר כן בלבו כי מפני זה מנעהו השם לבנות הבית, או נתן הנביא אמר לו כן ואעפ"י שלא נכתב בספר שמואל".

[26] זהו היישוב השני מתוך שלושת היישובים המופיעים במדרש. המדרש מעמת את לשון הפסוק בשמואל "האתה תבנה לי הבית" עם לשון הפסוק בדברי הימים "לא אתה תבנה לי הבית". ההבנה הפשוטה היא, שהמילה "האתה" בספר שמואל נאמרת בלשון תמיהה. אולם להבנת המדרש ישנה סתירה בין הפסוקים הללו הנדרשת ליישוב. והיינו, שהמילה "האתה תבנה" מלמדת שדוד הוא אכן הבונה. היישוב הראשון הוא, שלא אתה בונה אלא בנך בונה. היישוב השני הוא, שאתה מייסד ואתה לא משכלל. היישוב השלישי הוא, שאתה אינך בונה אבל הוא נקרא על שמך.

[27] המפרשים מאוד התלבטו איך לבאר אותו. רש"י ורד"ק במקום מבארים, שזה נאמר על העתיד, שהלויים יאמרו אותו בחנוכת הבית בימי שלמה. האבן עזרא במקום מביא מי שכותב, שזה ייאמר בעתיד בחנוכת הבית השני או השלישי. לדעתו יש לבאר, שמזמור זה לא נאמר אלא על ביתו הפרטי, בית הארזים. פירוש אחר אותו הוא מביא בשם רבי משה הוא, שדוד התאבל כשנאמר לו שהוא לא יבנה את הבית, ולאחר מכן הוא שמח, כשנאמר לו ששלמה בנו יבנה אותו. האלשיך במקום מביא את דברי חז"ל על כך שהארון הוכנס למקומו בעקבות תפילת שלמה שהזכיר את דוד "בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך" – ועל פי זה הוא כותב, שיש לראות את חנוכת הבית כמתקיימת על ידי דוד.
במכילתא (דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דשירה פרשה א) מוסבר, כי מאחר שדוד מסר את נפשו על בניין המקדש, על כן הבניין קרוי על שמו. המדרש מביא את הפסוקים בתהילים המתארים את צערו הגדול של דוד על כך שהבית טרם נבנה "זכור ה' לדוד את כל עונותו..." (מזמור קלב).

ועמד להיפטר מהעולם (וכפי שהוא מזכיר במזמור: "מה בצע בדמי ברדתי אל שחת"), הוא זכה להתחיל בבניין המקדש.[28]

[28] יש לציין, כי בניגוד לנידון בפרקנו אם הותר לדוד לבנות את המקדש, לגבי העונש של משה רבינו מלעבור את הירדן – והעונש שהוטל על ישראל להישאר במדבר ארבעים שנה, ברור שהיה כאן איסור גמור. המעפילים אשר רצו לעלות לארץ בניגוד לרצון ה', הוזהרו בפירוש "אל תעלו..." (במדבר יד,מב). אולם במקרים אלו ברור שהיה כאן חטא ועונש, מה שאין כן לגבי דוד המלך, שגם אם נאמר שהיה כאן חטא ועונש, הרי שאין הדבר כל כך מפורש, ולכן ישנם פירושים רבים לגבי סיבת מניעת הבנייה, כפי שיבואר להלן.

פרק ג – מדוע באמת דוד לא בנה?

דוד אומר לשלמה בנו, שה' אמר לו שהוא לא יבנה את הבית, משום שהוא שפך דם לרוב ועשה מלחמות גדולות (דהי"א כב,ח). אולם לא מצאנו דברי נבואה לדוד, הנוזפים בו על מלחמותיו. אדרבה, בדברי הנביאים אנו מוצאים שבחים רבים לדוד, עד שנאמר עליו, כי הוא עשה את הישר בעיני ה' - "ולא סר מכל אשר ציווהו כל ימי חייו – רק בדבר אוריה החיתי" (מל"א טו,ה). חטא אחד היה לו, שהוא הרג את אוריה החיתי על מנת לשאת את בת שבע. אולם לא נזכרים לגביו חטאים אחרים – ובוודאי לא מלחמותיו, שהיו למען עם ישראל, והן היו מלחמות ה'!

בדברי חז"ל אנו מוצאים, שיש המונים את חטאיו של דוד ומזכירם חטאים נוספים – בת שבע, מפקד העם, לשון הרע על מפיבושת (ראה בשבת נו,א וביומא כב,ב). אך מלחמותיו של דוד תמיד נזכרות לשבח, ואנו מוצאים שהן מכונות "מלחמות רשות" (סוטה מד,ב). בוודאי שלא רואים בהם איסור. כיצד ניתן להבין את דברי דוד הללו?

בדברי הפרשנים השונים אנו מוצאים ארבע גישות: א. אף על פי שאין כאן חטא, בכל זאת ישנו פגם מסוים, בגללו דוד אינו ראוי לבנות את הבית (או בגלל מלחמותיו של דוד או בגלל סיבות אחרות). ב. אין כאן חטא וגם אין כאן פגם, פשוט טרם הגיע הזמן בגלל המלחמות. ג. יש כאן חטא, שבגללו דוד נענש, אם כי החטא אינו המלחמות עצמם אלא משהו צדדי במלחמות. ד. אין כאן חטא, והימנעות דוד מהבנייה אינה לחובתו אלא דווקא לזכותו.

1. דוד הוא איש מלחמה והמקדש הוא בית שלום

כמה מהמפרשים מבארים, שישנו פגם מסוים בבניית המקדש – המיועד להיות מוקד עולמי של שלום, על ידי אדם שעיקר עיסוקו כל ימי חייו היה המלחמה. בדומה לזה נאמר על המזבח, שנאסר לבנותו באבנים שנגע בהם ברזל, משום שהמזבח נברא להאריך את ימי האדם, ואילו מהברזל מכינים את החרב המקצר את ימיו (מידות פרק ג משנה ד).[29] יש שהסבירו בטעם הדבר, שפעולות אכזריות משפיעות לרעה על הנפש, גם כאשר הן נעשות כהלכה.[30]

---

[29] מצודת דוד דהי"א כב,ח. בשו"ת יד אפרים (סימן יא, תל אביב תשל"ו) הסביר על פי זה את דברי הירושלמי (סוטה פ"ח ה"ג) שלא מושחים כהנים מלכים, כי כל מהות המלך היא להילחם, ומהות זו עומדת בסתירה למהות של המקדש, המזבח והכהנים – ולכן כהן אינו יכול למלא כראוי משרה זו של מלוכה.

[30] הרמב"ם בהקדמתו למסכת אבות (שמונה פרקים פרק ז); וכך גם נראה מדברי הרמב"ן (במדבר טז,כא), הכותב על דוד שהוא "איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים" (גם דברי יוסף בן מתתיהו המובאים לעיל בהערה 23 הולכים בכיוון זה). כך גם משמע מדברי הגר"א בפירושו לדהי"א (כב,ח), שצריך "איש מנוחה" בשביל לבנות את הבית, שהוא "בית מנוחה". מעין זה נראה להבין גם ממה שכתב רבי נחמן מברסלב (ליקוטי מוהר"ן תורה עב): "היינו שלא המתיק הגבורות, ע"כ לא זכה לבנות הבית. ואף שמלחמת ה' נלחם, עם כל זה למעלה למעלה, בתכלית המעלה, במקום שצריך להכלל, היינו באין סוף, שם כולו טוב, וצריך להיות רק טוב בלי שום דינים כלל" (יש הבדלים קלים בין ההסברים הללו, אבל המסר מאוד דומה).

יש להעיר, כי אין לראות סתירה הכרחית בין המלחמות לבין בנין המקדש, שהרי הרמב"ם עצמו הנוקט בהסבר זה, כותב (הלכות מלכים יא,ד) על המלך המשיח, שהוא גם יילחם בכל האויבים וגם יבנה את בית המקדש: "אם עשה

בדומה לזה נאמר בגמרא, כי כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו (ברכות לב,ב). נשיאת הכפיים לברך את העם עומדת בניגוד להרג, ולכן הדבר אינו מתאים. ולא רק כהן שהרג במזיד נפסל אלא אף אם הוא הרג בשוגג הוא נפסל מנשיאת כפיים (שולחן ערוך או״ח קכח,לה).

אמנם, בניגוד לבניין המזבח, בבניית המקדש עצמו, אין איסור בשימוש בברזל.[31] כמו כן, ההבנה המקובלת בדברי הפוסקים היא, שהאיסור על כהן שהרג את הנפש לשאת את כפיו, נאמרה דווקא בכהן שהרג בן ישראל, ולא בכהן שהרג גוי.[32] בדברי הפוסקים שעסקו בשאלה זו, הדבר פשוט, כי כהן שהרג גוי במהלך מלחמה, אינו פסול מלשאת את כפיו.[33] עוד יש לציין, כי להלכה נראה לומר, כי גם כהן שהרג את הנפש, שהוא פסול לשאת את כפיו, לעבודה בבית המקדש הוא יהיה כשר.[34]

אכן, על פי המבואר לעיל, שלא היה כאן איסור אלא רק נבואה, ניתן לומר, כי אף על פי שאין איסור בדבר, הקב״ה סיבב את המציאות באופן, שלמעשה מי שעסק במלחמות ושפך דמים רבים, לא יזכה לבנות את בית המקדש, שעניינו מנוגד למציאות של המלחמות.[35]

על פי פירוש זה נראה, כי הסיבה אותה אומר דוד בדברי הימים היא הסיבה האמתית לכך שהוא לא בנה, ולא הסיבה אותה אומר שלמה לחירם, שאביו היה עסוק במלחמות ועל כן לא היה יכול

והצליח, ונצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בוודאי״. נראה לבאר, שיש אפשרות להילחם ולנצח את כל האומות גם בלי שהמידות הטובות ייפגעו, אבל זה דבר שרק מלך המשיח מסוגל לעשות – ״להמתיק את הגבורות״.

לאור המוסבר לעיל, כי לא היה לדוד איסור הלכתי לבנות ורק מציאותית הוא לא היה יכול, ניתן לומר כי גם לנו כיום אין מניעה הלכתית לבנות, וצריך לקוות שמציאותית נוכל עשות זאת. דבר ברור הוא, כי עצם העובדה, שאדם עשה מעשים שניתן לראות בהן אכזריות, אינה מהווה כל עיכוב מבחינתו מלקיים מצוות אחרות – ובוודאי שעליו להשתדל לעשות מה שאפשר למען בניין המקדש. מי שיצליח לנצח את האויב וגם לבנות את המקדש, נדע שהוא המשיח.

[31] בספר מל״א (ו,ז) בתיאור הבנייה נאמר: ״ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהיבנותו״, ולדברי רבי יהודה (סוטה מח,ב), האבנים סותתו באמצעות תולעת השמיר. אולם רבי נחמיה שם חולק עליו וסובר, כי השימוש בשמיר היה רק לאבני החושן והאפוד, אולם בשביל בניית המקדש ניתן להשתמש בברזל, כל זמן שמסתתים אותו מבחוץ ולא בהר הבית. היתר זה נאמר גם במכילתא (מסכתא דבחודש פרשה יא), וכן פוסק הרמב״ם (בית הבחירה א,ח). ומדברי הרמב״ן (שמות כ,כב) נראה שהבין, שאף על פי שההלכה היא כרבי נחמיה, שלמה החמיר ונהג למעשה כרבי יהודה.

[32] פרישה או״ח שם. וראה עוד בעניין זה בפסקי תשובות סימן קכח אות עד.

[33] הרב עובדיה יוסף, שו״ת יחווה דעת (ירושלים, תשל״ז) חלק ב סימן יד. ובהרחבה חיזק את ההיתר הרב שאר ישוב כהן במאמרו בתחומין (כרך ו, עמודים 31-44) ״נשיאת כפיים על ידי כהנים לוחמי מלחמות ישראל״.

[34] ראה למשל בתוספות סנהדרין לה,ב ד״ה שנאמר, וגם ברמב״ם לא נזכרת הגבלה בעניין זה. ההגבלה היחידה הנזכרת בעניין הכהן שעבר עבירה, שבגללה הוא נפסל לשרת, היא אם הוא עבד עבודה זרה או אם הוא עבד בבית חלופי במקום אחר מאשר המקדש בירושלים (כמו שהיה ״בית חוניו״) – ראה ברמב״ם הלכות ביאת מקדש ט,יג-יד.

[35] ייתכן גם להוסיף על כך, שמאחר שחלק ממלחמות דוד מוגדרות כמלחמת רשות, מאחר שהן נעשו להרחבת גבול ישראל, הרי שיש בהן פחיתות לעומת מלחמות שנעשות בתוך גבול ישראל – ובוודאי מלחמות שנעשות כהגנה מול האויב כמו בימינו (וראה עוד להלן את הסברו של הרב גורן). ובכל אופן, יש גם מקום לחלק בין העבודה של האדם הפרטי, לבין הקיום של הבית הגדול כולו. אכן, בשו״ת יחווה דעת שם הזכיר את דברי רד״ק דלהלן, לפיהם הזדמן לדוד שפיכות דמים שלא כהלכה, ועל כן הוא לא היה יכול לבנות את הבית, מה שאין כן בכהן ההורג במלחמות ישראל, שנוהג כדין. כך גם בספר ״עוז מלך״ מאת הרב יגאל אריאל (עמוד 168) מאריך לשלול את הפירוש הרואה פגם במלחמות דוד, ואדרבה, רואה בהם שבח גדול, וכפי שיבואר להלן.

לבנות את המקדש. בביאור דברי שלמה הללו כותב רד"ק, כי לא היה זה מכבוד אביו לומר, שה' מנע אותו מלבנות, ועל כן הוא אמר לו טעם זה.[36]

פירוש זה הוא הפירוש המקובל והידוע, אולם למרות שרבים מהמפרשים נקטו כמותו, ישנם רבים שהתקשו לקבלו. סך הכל, פרט לדברי דוד עצמו, בכתוב לא מופיעה ביקורת על מלחמות דוד, ודוד עצמו אינו מביע חרטה על מלחמותיו. כך כותב האברבנאל (שמ"ב ה,ג), שגם שלמה שפך את דמי יואב ושמעי ואדוניהו, והדבר לא מנע ממנו מלבנות, ובוודאי האנשים שדוד הרג היו אויבי ה', שהיו חייבים מיתה לא פחות! על טענה זו ניתן להשיב, כי האנשים אותם הרג שלמה היו בודדים, והמניעה לגבי דוד הייתה שהוא שפך דמים רבים.

טענה נוספת אותה כותב האברבנאל היא, כי מבחינה מוסרית, נראה שהיה עדיף כי המקדש ייבנה על ידי דוד נעים זמירות ישראל, מאשר על ידי שלמה, שנשיו היטו את לבבו והוא נכשל בעבודה זרה. ניתן לדון בשאלה מה יותר חמור, עבודה זרה או שפיכות דמים. ובכל אופן, טענת האברבנאל היא, כי שפיכות הדמים שעשה דוד, הייתה חיובית. אמנם, גם על טענה זו מסתבר שניתן להשיב, כי מה שנשיו היטו את לבב שלמה, היה הרבה אחרי שהוא בנה את המקדש – כמו שכתוב "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו היטו את לבבו" (מל"א יא,ד). אבל בזמן שהוא בנה את המקדש הוא היה צדיק גמור, ולא הייתה מניעה מאת ה' שהוא יבנה את הבית.

2. דוד אינו האיש המתאים לבנות את המקדש – מסיבות שונות

כמה מהמפרשים הלכו בכיוון הנזכר, לפיו דוד באמת לא חטא, ולהבנתם גם לא היה פגם בעצם מלחמותיו של דוד – אולם בכל זאת היה פגם אישי בדוד, בגללו דוד לא היה האיש המתאים לבנות. יש שביארו, כי בשביל לבנות את המקדש יש צורך בביסוס המלכות, במינוי מלך שהוא בן מלך (תועליות הרלב"ג שמ"ב פרק כא התועלת הל"ד ; וגם האברבנאל שמ"ב פרק ז כתב טעם זה). טעם זה אינו מפורש בכתוב, אבל באופן זה הם מבינים את ההדגשה של ה' לדוד, כי בנו שימלוך אחריו הוא אשר יבנה את הבית. לפי זה, האמירה על שפיכות הדם הנאמרת על ידי דוד, אינה מבטאת את הטעם האמיתי (וכבר מצאנו בדברי רד"ק לדברי הימים שם, שהוא מעלה אפשרות, שדוד אמר כן מליבו. אכן, בניגוד למה שכתב בתועליותיו, רלב"ג עצמו בפירושו לשמואל ז,ד מציין, כי הטעם לכך שדוד לא בנה מבואר בדברי הימים, מפני "ששפך דמים הרבה").

בכיוון זה יש מי שכותב, כי אם דוד היה בונה את הבית, היו אנשים אומרים, שהוא בנה את הבית לחזק את ממלכתו ולהגדיל את שמו, ולא לשם שמים, ועל כן לא היה מתאים שהוא יבנה את הבית ; מה שאין כן אם שלמה יבנה, שהמלכות כבר נמצאת אצלו בירושה (משך חכמה סוף פרשת בלק). פירוש זה מתבסס על נבואת נתן הנביא בה הוא מדגיש את העלאת דוד ממצבו הנחות קודם לכן "אני לקחתיך מן הנווה מאחר הצאן..." (שמ"ב ז,ח).

---

[36] "ואמר לו זה הטעם הנראה" – ייתכן שרד"ק מבין, כי טעם זה הוא טעם נכון (פרט לטעם שהוא עצמו כותב כדלהלן), וכדברי המלבי"ם דלהלן. ייתכן גם לבאר באופן אחר, שטעם זה יכול להיראות ולהישמע ולהתקבל כהגיוני על ידי חירם מלך צור – למרות שבאמת הוא אינו טעם נכון.

הבנה זו, שיש חשש ממה שעתידים לומר אם דוד יבנה את הבית, נזכרת גם בדברי רלב״ג בתועליותיו שם, המביא אפשרות, שאם דוד היה בונה, אז כאשר המקדש היה נחרב בסופו של דבר, היו אומרים (שלא בצדק), שהבית חרב בגלל פעולותיו המלחמתיות של דוד (ולא היו מתעוררים לחזור בתשובה). אולם כאשר הבונה הוא שלמה, שהוא היה איש של שלום, טענות אלו לא שייכות.[37]

תלמיד רס״ג בפירושו לדברי הימים כותב, כי המקדש צריך להיבנות על ידי אדם צעיר בעל כח, ולא על ידי זקן כדוד (מובא בפירוש דעת מקרא שם). האומנם דוד היה כזה זקן כאשר הוא בקש לבנות את בית המקדש? בפשטות, כאשר דוד פנה אל נתן בתחילת ימי מלכותו, הוא לא היה זקן בכלל. את מלכותו בירושלים על כל ישראל הוא התחיל בגיל 37. ייתכן להבין את דבריו על פי ההבנה הנזכרת במלבי״ם, שהייתה נבואה נוספת בה נאמר לדוד שהוא אינו ראוי לבנות, ועל כן הוא לא בנה את המקדש בסוף ימיו, כאשר נודע לו מהו המקום של המקדש. נבואה זו, לא ידוע לנו מתי היא נאמרה, וייתכן שהיא הייתה בסוף ימיו. אפשרות אחרת בהבנת דבריו ניתן לומר, על פי האפשרות (המובאת לעיל בהערה 10), שעצם פנייתו של דוד לנתן, הייתה בסוף ימיו. בכל אופן, לפירוש זה אין אנו מוצאים רמז בכתוב ; וגם שאר הפירושים הנזכרים כאן, לגבי מה שאנשים עלולים לומר, נראים מאוד מחודשים.

3. בימי דוד עוד לא הגיע הזמן לבנות את המקדש

יש מהמפרשים הנוקטים, כי דברי שלמה המלך לחירם הם הנכונים, ובאמת לא ניתן היה לבנות את המקדש בימי דוד בגלל המלחמות שהעסיקו אותו.[38] זאת, לא רק מהסיבה הטכנית אלא גם מהסיבה ההלכתית, על פי הסמיכות בתורה ״והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח. והיה המקום אשר יבחר ה׳...״ (דברים יב,י-יא) ; וכפי שהתבאר לעיל, שהמקדש צריך להיבנות בזמן מנוחה מהאויב. ואף על פי שדוד חשב שכבר הגיע הזמן בתחילת מלכותו על כל ישראל, האמת היא שהזמן הגיע רק בימי שלמה.[39]

---

[37] בדומה לזה מופיע בפסיקתא רבתי (איש שלום, פסקה ו), כי דוד בקש, ששלמה לא יצטרך להשתמש באוצרות המקדש שהוא אסף כשלל במלחמותיו, כדי שהגויים לא יגידו בעתיד כשהבית ייחרב, שאלוהיהם נקמו על מה שהוא עשה להם. כך גם מביא הרב איתן שנדורפי בספרו הנ״ל (עמוד 220) בשם אחיו הרב יגאל, שדוד לא בנה, כדי שהגויים לא יגידו שאליליהם החריבו את המקדש.

בספר יסוד המעלה הנ״ל (עמוד 188) הרב שביב מעלה אפשרות, שאם דוד היה בונה, הייתה פגיעה באמונה, משום שנדרו של דוד בא מתוך הרווחה, והיו עלולים לראות במעשה הבנייה שלו, חלק של ״מפעל אנוש עם אל״. לדבריו, דווקא נדרים הבאים מתוך צרה מתקבלים, כי בהם הדבר אינו נראה, שהאדם הוא הגומל את החסד עם הקב״ה. כאשר הקב״ה גומל חסד עם דוד ועם זרעו, אז כבר לא תהיה פגיעה באמונה, כאשר הבונה יהיה מזרעו.

[38] למרות שמתוארות מלחמות של דוד עם האויבים סביבו בעיקר בתחילת ימי מלכותו, ייתכן שהיו מלחמות נוספות שלא נזכרו, וייתכן שהזעזועים והמרידות הפנימיות גם כן העסיקו אותו ומנעו ממנו מלעסוק בבניין המקדש. על פי הבנת המלבי״ם בפירושו לשמ״ב סוף פרק כב, המלחמות עם הפלישתים המתוארות שם היו בסוף ימי דוד (אם כי הבנה זו לכאורה אינה מוכרחת, שהרי כבר בתחילת פרק ח מסופר, כי דוד הכניע את הפלישתים).

[39] כך הם פשטות דברי רש״י במלכים שם ״לא היה רשאי מפני המלחמה, והכתוב אומר והניח לכם...״. המלבי״ם בדברי הימים ובמלכים שם ביאר כי שתי הסיבות נכונות, גם שהמקדש צריך להיבנות על ידי איש שלום, וגם שהוא ייבנה בזמן שלום. אמנם, לפי דברי הסמ״ק דלעיל, בימי דוד כבר הגיע הזמן, ועקרונית ניתן היה לבנות. האברבנאל בפירושו נוקט גם את הסיבה של רלב״ג שצריך שיהיה מלך בן מלך, וגם את הסיבה של רש״י, שעוד לא הגיע הזמן של המנוחה.

כך גם ניתן לדקדק מכך, שבספר שמואל לפני הפנייה של דוד לנתן הנביא נאמר: "ויהי כי ישב המלך בביתו – וה' הניח לו מסביב מכל אויביו. ויאמר המלך אל נתן הנביא..." (שמ"ב ז,א-ב). ולעומת זאת במקבילה בדברי הימים – לא מופיעים המילים, שה' הניח לו מסביב מכל אויביו: "ויהי כאשר ישב דויד בביתו, ויאמר דויד אל נתן הנביא..." (דה"א יז,א). והיינו, שהתיאור בספר שמואל מתייחס למה שהיה נראה בעיני דוד באותו הזמן, שה' הניח לו מסביב מכל אויביו. אולם במבט אחורה כעבור דורות רבים ניתן לומר, כי האמת היא, שלא הייתה לו מנוחה מאויביו באותו זמן, ומנוחה זו הגיעה באמת רק בזמן שלמה, כפי שאומר דוד שה' אמר לו שעתיד להיות "הנה בן נולד לך, הוא יהיה איש מנוחה, והניחותי לו מכל אויביו מסביב" (דה"א כב,ט; ועומד על ההבדל בין שמואל לדברי הימים, בפנייתו של דוד לנתן, בפירוש דעת מקרא בשני המקומות).

אמנם, מלשונו של דוד בדברי הימים שם ניתן להבין, כי הבעיה בגללה דוד אינו בונה, היא בגלל הפסול הנוגע אליו באופן אישי ("ויהי עלי דבר ה' לאמר דם לרוב שפכת..."). נראה, כי ניתן לומר, כי דוד אמר דברים אלו על עצמו בלשון ענווה, אך האמת היא, שבו עצמו לא היה פגם שעיכב אותו מלבנות (ובדומה לדברי רד"ק הנ"ל, שדוד אמר כן מליבו).

4. דוד נענש – אך המלחמות עצמם אינם החטא

יש מפרשים הרוצים לומר, כי המלחמות עצמן לא היו חטא, ולא זה מה שעיכב את דוד מלבנות. אולם בכל זאת דוד נענש – מסיבות אחרות. במדרש נאמר על דוד, כי הוא הקדים את כבודו לכבוד ה', שרק אחרי שהוא ישב בבית ארזים, הוא התעורר לבנות את בית המקדש – בניגוד לשלמה בנו, שבנה את ביתו ורק לאחר מכן בנה את ביתו.[40]

מדרש אחר מספר, כי כאשר דוד הרג את גלית, זרקו עליו בנות ישראל הרבה מאוד כסף וזהב, ואת הכל דוד הקדיש לבית המקדש. כאשר היה רעב שלוש שנים בימי דוד, דוד לא הסכים להוציא

בכיוון זה הולך יהודה אלטשולר במאמרו ב"אורשת" (כרך ו, עמודים 19-29), שם הוא מסביר, כי זו בעצם הכוונה של הנבואה הנאמרת לו על ידי נתן הנביא, ולזה מכוון גם דוד בדבריו בדברי הימים. המחבר שם מציין, כי לאור השבח הגדול הנאמר לדוד בספר שמואל על הזכות הגדולה שלו, קשה לראות בדברים אלו דברי ביקורת כנגדו. גם את הפסוקים בדברי הימים הוא רואה כהסבר ולא כביקורת – הייתי צריך לשפוך עוד הרבה דמים עד שהגענו לשלב המנוחה והנחלה בו נוכל לבנות את הבית. מעין זה כותב גם הרב יהודה שביב בספרו "יסוד המעלה" (אלון שבות תשמ"ו, עמודים 185-180). הרב שביב משווה בין דוד המלך לבין יעקב אבינו. כשם שנשבע דוד אם יתן שינה לעיניו עד שימצא את המקום המקדש, כך גם יעקב נדר, שכאשר ה' ישיב אותו בשלום, אז מהאבן שהוא שם מצבה הוא יעשה בית אלוקים.

[40] פסיקתא רבתי (שם, וכן בפסקה ו ד"ה "ותשלם כל המלאכה"), וכן הוא בילקוט שמעוני על שמואל ב (רמז קמד), ביישוב הפסוקים הנ"ל "האתה תבנה לי" ו"לא אתה תבנה לי" (והיינו, שאם הוא לא היה מקדים את כבודו לכבוד המקום, הוא אכן היה בונה). המדרש דורש על שלמה את הפסוק "חזית איש מהיר במלאכתו". אמנם, יש לציין לכתוב על בניין המקדש, ששלמה התחיל בשנת ארבע למלכותו (מל"א ו,א), ורש"י מבאר (מל"א ג,ג), כי הפסוק בא לגנותו של שלמה, שהתעכב עם התחלת הבנייה עד לשנה הרביעית של מלכותו. בכל אופן, ביתו של שלמה נבנה רק לאחר מכן. בניית ביתו של דוד נעשתה על ידי חירם כאשר הוא שמע שהמליכו את דוד (שמ"א ה,יא). ייתכן שמסיבה זו, עם תחילת מלכותו, שלמה רואה לנכון לפנות לחירם ולהבהיר לו, שמה שהוא רוצה לעשות עכשיו, זה לבנות את בית המקדש (ולא את הבית הפרטי שלו).

מזה משום דבר לעניים - "אמר לו הקדוש ברוך הוא: לא קיבלת עליך להחיות בו נפשות? חייך שאין המקדש נבנה על ידך אלא על ידי שלמה..."[41].

רד"ק בפירושו מזכיר את אוריה החיתי שנהרג על ידו, ומעלה אפשרות שהיו גם חפים מפשע שמתו בקרב העמים איתם הוא נלחם.[42] עוד הוא מזכיר את אנשי נוב עיר הכהנים שנהרגו על ידי שאול, כאשר דוד עצמו אמר, שהוא ידע שדואג ילשין עליו, ויש לו אחריות מסוימת על כך.[43]

באופן אחר מבאר הרב שלמה גורן על פי דברי הספרי (עקב פסקה נא) שהזכרנו לעיל, המותחים ביקורת על כך שדוד השאיר את ארוונה היבוסי בהר המוריה. דוד כבש את ארם נהריים ואת ארם צובה. השטחים שהוא כבש נקראים "סוריה", ואינם קדושים לגמרי בקדושת ארץ ישראל, משום שהקדושה של הארץ יכולה להתרחב רק אחרי שכובשים קודם את כל השטח שבתוך הארץ. לדעת הרב גורן, אסור היה לקיים את המלחמה הזו, וממילא, יש הקפדה כלפיו על החיילים שלו שמתו במלחמה זו. לפי מה שהוא מפרש, במלחמה זו נהרגו רבים מישראל, ועל כך מכוון הכתוב "דמים רבים שפכת". ייתכן, שעל חטא זה היה מגיע לו עונש אחר. אולם מאחר שהייתה כלולה כאן הזנחה של מקום המקדש והשארתו בידי זרים, ובזה היה משום פגיעה בכבוד המקדש, על כן לא התאפשר לו לבנות את המקדש.[44]

---

[41] ילקוט שמעוני רות, רמז תרג. הרעב היה רק בסוף ימי דוד, ואילו הנבואה לפיה הוא לא יבנה את המקדש הייתה בתחילת ימי מלכותו (ואף המדרש שם מביא פסוק זה "ויהי דבר ה' אל נתן..."), ולכן לא ניתן לבאר את דברי המדרש על פי הסבר המלבי"ם הנ"ל, שהייתה נבואה נוספת בעניין בסוף ימי דוד). אולם המדרש כבר רומז בלשונו "לא קיבלת על עצמך להחיות בו נפשות", כי המטרה של הצלת נפשות הייתה צריכה להיות יותר חשובה בעיני דוד, ובכך שהוא לא נתן את האוצרות לעניים בזמן הרעב, התברר שזו לא הייתה המטרה העליונה אצלו. יש לציין, כי הביקורת על דוד בעניין זה מופיעה במדרש (ילקוט שמעוני מלכים א רמז קפו) גם כסיבה בגללה שלמה לא השתמש באוצרות של דוד, שהוא הקדיש מכל מלחמותיו – "בני מתים ברעב, ואתה צובר ממון לבנות בו בנין? חייך אין שלמה נצרך מהם כלום".

[42] המלבי"ם בפירושו בדברי הימים שם, פרט לשני הטעמים הקודמים, כותב גם כן, שדוד שפך דם שלא לצורך במלחמות הרשות שעשה. הרב אמנון בזק מעיר במאמר שכתב בעניין, כי נראה שדוד לעיתים הרג גויים יותר מכפי הצורך – והוא מציין לגויים שדוד הרג בשבתו אצל אכיש, שהוא לא היה מחייה מהם איש ואשה (בשמואל א פרק כז, וכפי שהבאנו לעיל). https://www.etzion.org.il/he/tanakh/neviim/sefer-shmuel-bet/chapter-7-1-natans-vision-why-didnt-david-build-temple

אולם יש להעיר על דבריו, כי שם זה לא היה שלא לצורך, מאחר שאם דוד לא היה הורג אותם, הוא היה מסכן את עצמו ואת אנשיו, ולא ראינו בחז"ל או במפרשים ביקורת על מעשים אלו של דוד.

[43] באופן זה מסביר בספר בעל המשנה למלך בספרו 'פרשת דרכים' (דרוש יא) את דברי שמעי לדוד "צא צא איש הדמים", שהכוונה היא לדמי אחימלך ואנשי נוב עיר הכהנים, שהם מתו בגללו, מאחר שדוד שאל באורים ותומים – ולדעת שמעי זה היה שלא כדין, שדוד באותו הזמן לא היה מלך או מישהו שהציבור צריך לו, שרק לו מותר לשאול באורים ותומים (כמבואר במשנה יומא סוף פרק ז). וממילא, היה בזה מרידה במלכות, ושאול צדק במה שהוא הרג את אחימלך ונוב עיר הכהנים, שהם היו שותפים למרד שעשה דוד.

הפרשת דרכים מסביר בכך את חירופו של שמעי, אך בוודאי שהוא אינו סובר שיש בזה אמת. גם רד"ק המביא אפשרות זו, אינו טוען שדוד חטא בפנייה לאחימלך, אך בכל אופן לפי דבריו, מאחר שהדבר התגלגל על ידו, הרי שצריך לומר, כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ויש שראו את דברי שמעי בן גרא כמתייחסים גם למעשה דוד ובת שבע, בהריגת אוריה החיתי (רלב"ג ומלבי"ם).

[44] הרב שלמה גורן, משיב מלחמה חלק א (סימן א), מהדורה חדשה ירושלים תשע"ט. בקובץ "שנה בשנה" תש"נ (עמוד 274) מקשה עליו הרב שלמה אבינר, שכל הטענה בחז"ל כנגד דוד הייתה על הקדמת כיבוש זה לכיבוש ארוונה, ולא על שפיכות דמים, שזהו חטא הרבה יותר גדול. ובכל אופן, במלחמות הרשות יש הרוגים מן הסתם, ומלכות אינה נענשת אם נהרגים עד שישית מאנשיה במלחמותיה (שבועות לה,ב). נראה שקושיותיו מתרצות אחת את השניה. החומרה

הנחת היסוד של הרב גורן, שהעונש על הדמים שנשפכו במלחמה הוא על דמים מישראל נראית כמחודשת. לכאורה, לפי פירושו שלא היה היתר לקיים מלחמה זו, הרי שניתן היה לומר, כי המדובר בדמים של גויים שנפלו במלחמה זו. נראה, כי ישנה הנחת יסוד פשוטה הטמונה בדבריו, כי לא ייתכן שה' העניש את דוד על הריגת הגויים הללו. כך גם אנו מוצאים מי שביאר באופן אחר, שהמדובר בעונש על חיילים מישראל שמתו – כאשר הכוונה היא למלחמה בין חיילי דוד לחיילי איש-בושת (דעת מקרא והרב כרמל, מובאים בספר הדר העולם הנ"ל).[45]

5. זוהי זכות עבור דוד שלא לבנות

במדרש פסיקתא רבתי (פסקה ב שם) מובאים דברי התנאים רבי יהודה ברבי אילעאי ורבי שמעון בן יוחאי האומרים, כי העובדה שדוד המלך לא בנה את בית המקדש דווקא נאמרה לזכותו. לפי דבריהם, שפיכות הדמים הרבה של דוד במלחמותיו הייתה מצווה גדולה, כמו הקרבת קרבנות, שאף עליהם נזכרת לשון שפיכות דמים. מה שנאמר לדוד, שהוא לא יבנה בגלל שפיכות הדמים, אין הכוונה שיש גנאי בשפיכות הדמים – אלא להיפך. הסיבה בגללה דוד אינו בונה היא, משום שאם דוד היה בונה את הבית, הבית היה מקבל תוקף גדול ומשמעותי, שלא היה יכול להיחרב. כאשר עם ישראל חוטא, פעמים רבות ה' אינו מעניש אותם אלא "שופך את חמתו על העצים ועל האבנים". מאחר שה' רצה להחריב את הבית במקרה שישראל יחטאו, כפי שבאמת קרה לבסוף, ה' לא רצה שהבית ייבנה באופן שאינו יכול להיחרב, על ידי אדם משמעותי כמו דוד המלך (וכך מופיע גם במדרש שוחר טוב על תהילים, מזמור סב).

על פניו, פירוש זה נראה מפתיע וחורג מדרך הפשט. כך אנו מוצאים בפירוש אברבנאל, שמביא דברים אלו בשם חז"ל, ולאחר מכן הוא כותב את פירושיו האחרים הנ"ל, שלדעתו הם "על דרך הפשט". אולם יש מהמחברים שנקטו דווקא פירוש זה, ויש מהם שהדגישו, כי זהו הפירוש העיקרי, ודווקא זה הוא הפשט.[46]

המשמעותית כאן היא הפגיעה במקום המקדש, ולא החיילים שנהרגו, כדרך כל מלחמה בה נהרגים חיילים. אולם יש לשים לב, כי לפי הרב גורן לא הייתה זו אפילו מלחמת רשות (ולדבריו יש לבאר, כי מה שנזכר בחז"ל על מלחמות דוד שהן מלחמות רשות, הכוונה למלחמות אחרות).

[45] האשמת דוד בפגיעה בבית שאול נזכרת בדברי שמעי בן גרא אשר בתחילת מרד אבשלום מקלל את דוד וקורא לו "איש הדמים", ואומר לו, כי ה' השיב עליו את "דמי בית שאול". רלב"ג במקום מעלה אפשרות, כי הקריאה "איש הדמים" אכן נאמרת לדוד על כך שהוא שפך דמים רבים. בפירוש רד"ק כותב, כי שמעי חשד בו, שהפגיעה באבנר ובאיש-בושת הייתה בשליחותו. יש מי שרוצה לומר, כי לדוד באמת היה רצון לפגוע בבית שאול (רמזים עבים בכיוון זה כותב יאיר זקוביץ בספרו "דוד – מרועה למשיח", בפרק החמישי: "אבדן בית שאול – בין מעשה ה' למעשה דוד", עמודים 61-74). אולם פשטות הדברים היא, כי דווקא שאול הוא אשר נהג בדרך של שפיכות דמים, ולעומתו דוד נמנע ככל יכולתו מלשפוך דם, גם את דמם של האנשים שמותר היה לו מן הדין להרוג – והרחיב בעניין זה נח חכם במאמר המופיע בספר תשורה לעמוס – אסופת מחקרים בפרשנות המקרא המוגשת לעמוס חכם (עמודים 327-340) – "נקי וברוך עד עולם – למשמעותו של מוטיב שפיכות הדמים בסיפורי דוד".

[46] הרב חיים יוסף דוד אזולאי (החיד"א) בפירושו חומת אנך על דברי הימים שם; אלשיך דברים לג,ז; ספר אמרי אמת (פרשת בחוקותי, רבי אברהם מרדכי אלתר מגור, ירושלים תשל"ח); הרב יגאל אריאל בספרו "עוז מלך" על שמואל (נוב תשנ"ד; כפי שביאר שם בעמודים 168-169, ולא כמו שנקט שם בעמוד 390). נראה שכך היא גם הבנת בעל המשנה למלך בספרו פרשת דרכים (דרוש י"א; מהדורת 'מקורי' ירושלים תשכ"א): "ומה שלא רצה ה' שיבנה הבית משום דדמים

חיזוק להבנה זו יש ללמוד מלשון הכתוב "דמים רבים שפכת **ארצה לפני**". אם הכתוב בא לגנות את דוד, לא ברורה התוספת במילים הללו. התנאים במדרש רואים בכך רמז לכך, ששפיכות הדמים הזו היא חיובית. רבי יהודה שם משווה את לשון הפסוק הזה, ללשון הכתוב בצבי ובאייל "על הארץ תשפכנו כמים". רבי שמעון לומד מהתוספת התוספת "ארצה לפני", כי הכתוב רומז על הקרבנות, שנאמר לגביהם שצריך לשחוט אותם לפני ה'.

רבים שפך מהגויים, לאו משום דשלא כדין עשה, אלא טעם אחר יש בדבר וכמו שאמרו רז"ל" (אם כי הוא אינו מזכיר בפירוש למה הוא מתכוון בדברי רז"ל, אך בהחלט סברה גדולה לומר, שכוונתו לדברי התנאים, והדברים מתאימים להקשר הכללי שבדבריו שם). גם בדברי הרב גורן הנ"ל, מחזק את ההבנה שיש לראות פירוש זה כמתאים לפשט, למרות שאין זו מסקנתו.

סיכום

בעבודה זו השתדלנו לברר את הסיבה, מדוע לא בנה דוד את בית המקדש. דוד המלך פנה לנתן הנביא בבקשה לבנות את הבית. בפרק הראשון עסקנו בשאלה - מדוע פנה דוד אל נתן? האם לא ניתן לבנות את המקדש בלי אישור נבואי?

ראינו, כי אכן יש הסוברים, שלא ניתן לבנות את המקדש בלי לבקש רשות מנביא. הנחת היסוד של הסוברים כן מתבססת על ההנחה, שדוד ידע באותו הזמן היכן מקום המקדש, וללא אישור הנביא הוא לא היה רשאי להתחיל בבנייה. אולם ההבנה המקובלת היא, כי רק בסוף דוד נודע לו מהו המקום בו המקדש צריך להיבנות, וממילא לא הייתה לו אפשרות לבנותו קודם לכן. לפי הבנה זו נראה, כי הפנייה נועדה על מנת לקבל סיוע למציאת המקום אשר בחר ה׳. הסבר אחר שראינו הוא, כי המקדש צריך להיבנות דווקא בזמן של שקט ושלווה, ודוד רצה לדעת אם אכן הגיעזמן הבניין (ופנייתו לנתן הייתה בגדר שאלה הלכתית).

בפרק השני עסקנו בשאלה, אם משמעות הנבואה של נתן באה לאסור על דוד את הבנייה, או שמא לא הוטלה על דוד על הגבלה המונעת אותו מלבנות. לפי הסוברים שדוד ידע מהו המקום, בהחלט יש מקום לומר שהדבר נאסר עליו. אולם אם נאמר, שדוד לא ידע מהו המקום, הרי שהמניעה מאת ה׳ לא הייתה בגדר איסור אלא בגדר מציאות. הנבואה נועדה לטובת דוד, שידע לא לשכור פועלים ולעשות פעולות שלא תצלחנה, כאשר אין לו אפשרות מעשית לבנות (והוא אפילו לא יודע באיזה מקום לבנות). דוד עצמו מבחינתו עשה ככל יכולתו בהכנותיו לקראת המקדש, ובדברי חז״ל מובא כי הוא התחיל בבניית יסודות המקדש.

בפרק השלישי עסקנו בטעמים השונים המובאים במפרשים לכך שדוד אינו בונה. רבים הסבירו, כי היותו של דוד איש מלחמה השפיעה על אישיותו וגרמה לכך, שהוא לא יתאים לבנות את הבית, המיועד להיות בית של שלום. זאת, למרות שלא היה כל פגם במלחמותיו. יש שהסבירו, כי מסיבות אחרות דוד לא התאים לבנות את הבית (לדוגמא: צריך שהמלכות תהיה מבוססת, ושהמקדש ייבנה על ידי מלך בן מלך). יש שהסבירו, כי עוד לא הגיע הזמן לבנות, מאחר שעוד היו לישראל אויבים, וטרם הגיע זמן המנוחה המלאה.

כמה מהמפרשים רצו לומר, כי אכן היו לדוד חטאים בגללם הוא נענש, שלא יזכה לבנות. או בגלל אנשים שנהרגו שלא לצורך במסגרת מלחמותיו השונות; או בגלל סדר עדיפויות לא ראוי (כמו העובדה שהוא שמר את אוצרות המלחמה לבניין הבית ולא השתמש בו לעניים בשנות רעב, או העובדה שהוא בנה את ביתו הפרטי ורק אחרי זה התעורר לבניין בית ה׳). יש מי שמסביר זאת, בגלל הפגיעה בכבוד בית המקדש בהשארת ארוונה היבוסי בהר הבית – תוך הליכה למלחמות עם גויים בארצות מחוץ לגבולות ארץ ישראל.

בדברי חז״ל ישנו מדרש המבאר, כי הדמים שנשפכו על ידי דוד במלחמות חביבים בעיני ה׳ כקרבנות, וההימנעות מהבנייה היא דווקא לכבודו של דוד, שאם הוא היה בונה את המקדש, הוא לא היה נחרב. אולם ה׳ רצה להחריב את הבית כעונש על חטאי ישראל, לשפוך את חמתו על העצים ועל האבנים, ולא על ישראל ח״ו. אנחנו מצפים במהרה לבניין הבית הגדול והקדוש, ששוב לא יחרב. שנזכה לבנותו, במהרה בימינו!

טבלת סיכום ההסברים – מדוע לא בנה דוד את המקדש

	סוג ההסבר	מספר	האומר	ההסבר
1	דוד הוא איש מלחמה והמקדש הוא בית שלום	1	רמב"ם	פעולות אכזריות של מלחמה משפיעות לרעה על הנפש
		2	רמב"ן	דוד איש מלחמה מחזיק במידת הדין ולא הוכשר במידת הרחמים
		3	גר"א	המקדש הוא "בית מנוחה" ובשביל לבנותו צריך "איש מנוחה"
		4	רבי נחמן מברסלב	דוד לא המתיק את הגבורות, ובשביל המקדש צריך שלא יהיה דין כלל
		5	יוסף בן מתתיהו	דוד התגאל בדם אויביו
2	דוד אינו האיש המתאים לבנות את הבית מסיבות שונות	6	רלב"ג ואברבנאל	צריך שהמקדש ייבנה על ידי מלך בן מלך
		7	משך חכמה	אם דוד היה בונה, היו אומרים שהוא עשה זאת כדי לחזרת את ממלכתו ולא לשם שמים
		8	רלב"ג	אם דוד היה בונה, כשהוא היה נחרב, היו אומרים (שלא בצדק) שהוא נחרב כעונש על מלחמותיו של דוד
		9	הרב יגאל שנדורפי	אם דוד היה בונה, הגויים היו אומרים, שאליליהם לקחו נקמה על מה שדוד עשה להם במלחמותיו
		10	הרב יהודה שביב	אם דוד יבנה הדבר ייראה כאילו הוא הגומל חסד עם ה' ותהיה פגיעה באמונה
		11	תלמיד רס"ג	המקדש צריך להיבנות על ידי צעיר בעל כח ולא על ידי זקן
3	בימי דוד עוד לא הגיע הזמן לבנות	12	רש"י, מלבי"ם	עדיין לא הייתה מנוחה שלמה מהאויבים מסביב
4	ה' מנע מדוד לבנות את המקדש כעונש על חטא מסוים	13	פסיקתא רבתי	דוד הקדים לבנות את ביתו לפני שהוא בנה את בית המקדש
		14	ילקוט שמעוני	דוד נמנע מלתת לעניים בשנות בצורת כסף שהוא הקדיש למקדש
		15	רד"ק	הריגת אוריה החיתי בחרב בני עמון
		16	רד"ק	אולי בקרב העמים איתם דוד נלחם היו חפים מפשע
		17	רד"ק	דוד היה אחראי מסוים להריגת אנשי נוב עיר הכהנים
		18	מלבי"ם	דוד הרג במלחמותיו יותר מכדי הצורך
		19	הרב שלמה גורן	דוד השאיר את ארוונה היבוסי במקום המקדש ובכך זלזל במקום
		20	על פי הרב שלמה גורן	היו מחייליו של דוד שמתו במלחמותיו
		21	על פי הרב שלמה גורן	מאחר שלא היה רשות לקיים מלחמות בטרם נכבש מקום המקדש, הרי שגם הגויים שמתו בהם - לא נהרגו על פי הדין
		22	דעת מקרא והרב כרמל	מחייליו של דוד מתו במלחמה בין אנשיו לבין אנשי איש בושת
5	ההימנעות מהבנייה היא דווקא זכות עבור דוד	23	פסיקתא רבתי	אם דוד היה בונה את הבית – הוא לא היה נחרב

ביבליוגרפיה

ספרות חז״ל ומקורות רבניים

אברבנאל	ר׳ יצחק אברבנאל, פירוש על שמואל, מהד׳ אורים גדולים – אבן ישראל, ירושלים תשמ״ט
אלשיך	ר׳ משה אלשיך, הוצאת ח.וגשל, ירושלים תשס״ח
בנין ציון	ר׳ יעקב עטלינגר, ניו יורק ד״צ אלטונא תרכ״ח
דרישת ציון	ר׳ צבי הירש קלישר, מהד׳ מוסד הרב קוק, ירושלים תשס״ב
חומת אנך	ר׳ חיים יוסף דוד אזולאי (החיד״א), מהדורת ״מרכז הספר״, ירושלים תשס״ה
חתם סופר	ר׳ משה סופר, שו״ת חתם סופר, ירושלים תשל״ב
יעב״ץ	ר׳ יעקב עמדין, הגהות על הש״ס, מהד׳ ש״ס וילנא
ליקוטי מוהר״ן	ר׳ נחמן מברסלב, ירושלים תשכ״ב
מאירי	ר׳ מנחם המאירי, בית הבחירה על הש״ס, מהדורת ״זכרון יעקב״, ישראל תשל״ד
מהרש״א	ר׳ שמואל אידלס, מהד׳ ש״ס וילנא
מלבי״ם	ר׳ מאיר לייבוש, בני ברק תש״ן
מעשי למלך	ר׳ ישעיהו זילברשטיין, פירוש על הרמב״ם, וייצען תרע״ג-תר״ץ
משך חכמה	ר׳ מאיר שמחה מדוינסק, מהד׳ קופרמן, ירושלים תשס״ב
ספרי	מהד׳ פינקלשטיין, ניו יורק תשכ״ט
עזרת כהנים	ר׳ יהושע יוסף הכהן, מהד׳ תורת המקדש, ירושלים תשס״ב (נדפס לראשונה ורשה תרל״ג)
עקידת יצחק	ר׳ יצחק עראמה, פרשבורג תר״ט
ערוך לנר	ר׳ יעקב עטלינגר, מהד׳ אור החיים, בני ברק תשס״ד
פרישה	ר׳ יהושע ולק, מהד׳ מכון ירושלים-שירת דבורה, תל אביב תשע״ב
פרשת דרכים	ר׳ יהודה רוזאניס (בעל ״משנה למלך״), מהדורת ״מקור״, ירושלים, תשכ״א
קדמוניות היהודים	יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, תרגום אלכסנדר שור, הוצאת ראובן מס, ירושלים תש״ו
רמב״ם	משנה תורה, ספרי אהבה ועבודה, מהד׳ ירושלים תשל״ד
רמב״ם	פירוש הרמב״ם למשנה, מהד׳ הרב שילת, מעלה אדומים תשנ״ח
שאילת דוד	ר׳ דוד פרידמן מקרלין, ניו-יורק תשכ״ו
שולחן ערוך	ר׳ יוסף קארו, הוצאת כתובים, ירושלים תשנ״ג

רש״י, רמב״ן, רד״ק, אבן עזרא, רלב״ג, מצודת דוד, גר״א תולדות ישראל
תנ״ך עם מפרשים, מהד׳ מחוקקי לב (י.ל. קרלינסקי), ירושלים תשכ״א
זאב יעבץ, תולדות ישראל חלק ב, הוצאת אחיעבר, תל אביב תרפ״ז

מקורות מחקריים

אבינר, לא תבנה — ר׳ שלמה אבינר, ״לא תבנה בית לשמי״, ׳שנה בשנה׳ ירושלים תש״נ
אלטשולר, בית דוד — יהודה אלטשולר, ״בית דוד ובית ה׳״, אורשת ו, רחובות תשע״ה
אלתר, אמרי אמת — ר׳ אברהם מרדכי אלתר מגור, אמרי אמת, ירושלים תשל״ח-תשמ״ט
אריאל, עוז מלך — ר׳ יגאל אריאל, עוז מלך, נוב תשנ״ד
אריאל, החכם והנביא — ר׳ ישראל אריאל, ״החכם והנביא בבניין המקדש״, בתוך חוברת ״המקדש והנבואה״ - עיטורי כהנים, ירושלים תשד״מ
בזק, חזון נתן — ר׳ אמנון בזק, אתר תורת הר עציון, שיעורים בספר שמואל
גורן, משיב מלחמה — ר׳ שלמה גורן, משיב מלחמה חלק א, ירושלים תשע״ט
וינברגר, יד אפרים — ר׳ אפרים פישל וינברגר, שו״ת יד אפרים, תל אביב תשל״ו
זקוביץ, דוד מרועה למשיח — יאיר זקוביץ, דוד – מרועה למשיח, הוצאת יצחק בן צבי, ירושלים תשנ״ו
חכם, נקי וברוך — נח חכם, ״נקי וברוך עד עולם – למשמעותו של מוטיב שפיכות הדמים בסיפורי דוד״, בתוך ״תשורה לעמוס: אסופת מחקרים בפרשנות המקרא המוגשת לעמוס חכם״, עורכים: משה בר אשר, נח חכם, יוסף עופר, אלון שבות תשס״ז
יוסף, יחווה דעת — ר׳ עובדיה יוסף, שו״ת יחווה דעת, ירושלים תשל״ז-תש״מ
כהן, נשיאת כפיים — ר׳ שאר ישוב כהן, ״נשיאת כפיים על ידי כהנים לוחמי מלחמות ישראל״, תחומין כרך ו, אלון שבות תשמ״ה
כרמל, למה דוד לא בנה — ר׳ יוסף כרמל, ״למה דוד לא בנה את בית המקדש״ אתר ישיבה
קיל, דעת מקרא — יהודה קיל, דעת מקרא על שמואל ועל דברי הימים, ירושלים תשמ״ו
שביב, יסוד המעלה — ר׳ יהודה שביב, ספר ׳יסוד המעלה׳, אלון שבות תשמ״ו

שנדורפי, הדר העולם — ר׳ איתן שנדורפי, ספר ׳הדר העולם׳, ירושלים תשנ״ח.